

Tehäväntekijän murheet ovat monet

Lasse Koskela

”Kukat ja viherkasvit kotiemme viihtyisyyden lisääjinä” tunnistuu lukijan tajunnassa nopeasti ylioppilasaineen otsikoksi. Sellainen se onkin: tällaista tehtävää tarjosi ylioppilastutkintolautakunta keväällä 1974, jolloin kirjoitin ylioppilaaksi. En tarttunut aiheeseen – ja hyvä niin, sillä istuttuani sittemmin useita vuosia YTL:n ns. tehtäväryhmän jäsenenä pidän aihetta hyvin vaikeana.

Kukat ja viherkasvit? Onko niillä jotain eroa? Millaisia ovat ne viherkasvit, jotka eivät ole kukkia? Onko kukkia, jotka eivät ole viherkasveja? Useimmat kasvit ovat vihreitä ja kukkivat, ainakin joskus, kaktusta myöten. Miksi kotiemme on monikossa? Minulla on vain yksi koti, ja sen kukat tunnen, muiden kotien kukista en tiedä. Selviytykö tehtävästä, jos kirjoittaa vain yhden kodin tapauksesta? Sitten vielä YTL:n ennako-oletus: tehtävä antaa ymmärtää, että viherkasvit lisäävät kotiemme viihtyisyyttä. Jännittävässä koetilanteessa moni kokelas tuntee velvollisuudekseen olla samaa mieltä YTL:n kanssa. Yhtä hyvä vaihtoehto olisi kuitenkin päätyä vaikkapa siihen lopputulokseen, että kukat ja viherkasvit ovat kotiemme viihtyisyyden lisääjinä aika huonoja: niitä pitää kastella (ja silti ne tупpaavat kuolemaan), ne keräävät pölyä, ja niiden ruukkujen mullasta saattaa singahtaa

lentoon karpäsiä. Kyllä taulutelevisio ja muu kodin viihde-elektronikka on kotiemme viihtyisyyden lisääjänä paljon mukavampaa.

Monena vuonna puhuin tehtäväryhmässä lämpimästi kestoehdokkaani puolesta. Minusta ”Kaktus – aavikoitten lahja olohuoneisimme” olisi ollut oivallinen tehtävä. Hyvin hoksottimin varustettu kirjoittaja olisi repinyt siitä hersyvää komiikkaa, väitin. Ryhmän muut jäsenet eivät innostuneet ajatuksesta – ehkä niin oli parempi. Olkoon YTL vakava ja pönäkkä, kyllä muut hoitavat parodian tekemisen, ellei YTL tee sitä vahingossa itse.

En ole suinkaan ainoa, joka on inspiroitunut YTL:n tehtävien parodioinnista. Kevään 2005 abien keksintöä on esimerkiksi ”Mopot ja moottorit. Tarkastele aihetta tankin korkin tiivisteen kannalta”. Tehtävä osoittaa abien oivaltaneen tehtävissä usein käytetyn perusrakenteen: ensin annetaan aihe, sitten annetaan näkökulma, josta aihetta tulee tarkastella.

Huuli lentää

Tehtäväryhmän jäsenten osa on murheellinen. Kokemus on osoittanut, että tehtävien saamaa vastaanottoa on mahdoton ennustaa. Joskus kiitellään, mutta paljon useammin moititaan, eikä paraskaan analyysi aina löydä sen paremmin kiitosten kuin moitteidenkaan perimmäisiä syitä.

Juuri tehtävienteon murheellisuuden vuoksi tehtäväryhmän kokoukset ovat usein hauskoja. Kaikki ehdotukset alistetaan ankaran pilanteon kohteiksi: huulta heittämällä pyritään löytämään kaikki mahdolliset tavat ymmärtää selvältä näyttävä tehtävä väärin. Hulvattomasta vääntelystä huolimatta abit pistävät kuitenkin aina paremmaksi: joka vuosi he keksivät tulkintoja, joita tehtäväryhmä ei ole tullut ajatelleeksi.

Hyvä tehtävä on ennen muuta tarkoin rajattu ja yksiselitteinen. Rejaaminen tarkoittaa usein siitä, että ensin annetaan aihepiiri ja sitten näkökulma, josta aihetta tulee tarkastella. Pitää muistaa, että kyseessä on koetilanne, johon osallistuu

enimmillään yli 30 000 kokelasta. Siihen joukkoon mahtuu monenlaista yrittäjää. Niinpä yleispyöreä, väljästi muotoiltu tehtävä saattaa houkutella kokelasta muistelemaan jotakuta kouluaikaista esitelmää tai tutkielmaa. Vanhojen esitystensä hyödyntäminen on tietenkin ihan sallittua, mutta alun perin toiseen tarkoitukseen tehty esitelmä ei useinkaan luontevasti istu uuteen tehtävänantoon. Joskus sensori törmää myös selviin plagiaatteihin. Muuan kokelas oli opetellut ulkoa jutun Jouko Turkan *Aiheita*-kokoelmasta, mikä sinänsä on kunnioitettava saavutus, ja saanut sovitettua sen tehtävänantoon sopivaksi. Käry kuitenkin kävi, sillä ylioppilasaine pitäisi olla ihan omasta päästä.

Selkeys ja yksiselitteisyys ovat näköjään muuttuvia ominaisuuksia. Kun lyhyttä ja selvää otsikkoa tujottaa kymmenen minuuttia ja antaa assosiaatioiden ajelehtia, ei otsikko enää olekaan selkeä ja yksiselitteinen. Sille käy juuri niin kuin tehtävälle ”Kukat ja viherkasvit kotiemme viihtyisyyden lisäajin”, jota päädyin pitämään minulle liian vaikeana moniselitteisyytensä vuoksi. Ensi näkemältähän se on vain koominen.

Sanojen vaikeudesta

Tehtävien pitää olla valmiina lähes vuosi ennen kirjoituksia. Moni tehtävien tekemisen aikaan ajankohtainen keskustelunaihe saattaa siten ylioppilaskirjoitusten aikaan olla jo menneen talven lumia. Tämä pitää aina muistaa, samoin kuin se, että monia asia voi muutaman kuukauden kuluttua olla toisin. Ei kannata tehdä tehtävää Lähi-idän aselevon siunauksellisuudesta, sillä kirjoituksiin mennessä Israel jo taatusti ampuu rypäleammuksia Libanoniin. Varautuminen tulevaan johtaa usein neutraaleihin tehtäviin. Jos tehtävä on kovin affektiivinen, saattaa hyvinkin tapahtua jotain, mikä asettaa sen uudelleen kontekstiin. Näin kävi otsikolle ”Mitä on pahuus?”, kun isku WTC:n torneihin 11.9.2001 loi niin sanoakseni yhdellä iskulla sille uuden kontekstin.

Kun tehtäväryhmä on työnsä tehnyt, sen on syytä panna kädet ristiin ja toivoa, että kahden tuhannen matkustajan

laiva ei uppoa, hirmuisilta terrori-iskuilta vältytään ja että ylipäänsä mitään tavattoman mullistavaa ei tapahdu.

YTL:n tehtäväryhmä pyrkii vilpittömästi ja parhaan ymmärryksensä mukaan tekemään järkevästi rajattuja ja yksiselitteisen selkeitä tehtäviä. Se ei tietoisesti kaiva sudenkuoppia eikä virittelle knoppiansoja, ne kun eivät ole kenenkään etu. Tehtäväryhmän on työssään otettava huomioon monia asioita. Mistä sopivat aihepiirit, sellaiset jotka eivät aseta kokelaita eriarvoiseen asemaan murteen, asuinpaikan, uskonnollisen vakaumuksen, etnisen taustan tai muun syyn takia? Tehtävää sommitellessa joudutaan niin monenlaisten vaatimusten ristiaallokkoon, että joskus lopputuloksena voi olla onnettoman hampaattomaksi siloteltu kompromissi, joka ei enää ole kiinnostava kenenkään kannalta.

Tehtävien tekemisen ensimmäinen hankaluus on siinä, että tehtäviä ei voi testata kokelailta. Jos voisimme panna kolmenkymmenen kokelaan testiryhmän kirjoittamaan tehtäviä, paljastuisi moni tehtävänannon riskikohta. Ankaran salassapitovelvollisuuden vuoksi tehtäviä pääsee kuitenkin miettimään vain tehtäväryhmä, jonka keski-ikä lienee lähempänä kuuttakymmentä kuin viittäkymmentä. Tällaisen porukan maailmankuva ja kielenparsi ovat melko kaukana nuorten maailmasta. Syvin kuilu avautuu siinä, että tehtävän tekijät puhuvat eri kieltä kuin kokelaat. Nuorten käyttämä kieli, erityisesti sanasto, on fragmentoitunut: yhdelle tuttu sana on toiselle outo, eikä ole mahdollista ennustaa, mitkä sanat tuottavat vaikeuksia. Vaikeaksi osoittautui esimerkiksi sana ”etiikka” tehtävässä ”Rikastumisen etiikka”. Kevään 2007 tekstitaidon kokeen sana ”stidit” aiheutti keskustelua; se oli kuulemma abeille outo.

Sana tai käsite voi olla monella tavalla vaikea. Yllättäviä tuloksia saatiin tehtävästä, jossa piti tarkastella, millainen kuva syntyy amerikkalaisesta yhteiskunnasta amerikkalaisten elokuvien tai sarjafilmiin tai molempien perusteella. Kokelaat kuvailivat sarjojen henkilöitä ja juonikaavoja, mutta yhteiskuntaan saakka he eivät useinkaan osanneet edetä. Ilmeisesti yhteiskunta on niin abstrakti käsite, että havaintojen tekeminen siitä jäi ihmisten ulkonaan ja heidän tekemistensä kuvaamisen tasolle.

Jälkiviisas tietää aina paremmin

Joskus tehtäväryhmä ottaa oikein asiakseen rakentaa tehtäviä, joiden se kuvittelee olevan lähellä kokelaitten kokemusmaailmaa. Tämmöinen oli esimerkiksi tehtävä, jossa käskettiin käsitellä rockmusiikin uusia virtauksia. YTL:n kädenjennus kokelaille ei onnistunut. Moni aine alkoi rockin synnystä ja Elvis Presleystä, mikä seikka oli hämmästyttävää, sillä yleensä kokelaille heidän syntymäänsä edeltävä aika on keskiaikaa tai muuta etäistä muinaisuutta. Toiset taas keskittyivät kuvaamaan seikkaperäisesti suosikkibändinsä vaiheita ja musiikillista etevämyyttä. Virtausten hahmottaminen osoittautui vaikeaksi: se vaatii laajahkoa nykyrockin tuntemusta ja kykyä tunnistaa erilaisista traditioista juontuvia musiikin muotoja. Vain suosikkibändinsä perin juurin tunteva ja siitä kirjoittavat kokelas on siis liikkeellä kapein tiedoin.

Joka vuosi tehtäväryhmä on kirjoitusten jälkeen viisaampi kuin ennen niitä. Koesuorituksia lukiessa paljastuvat nopeasti ne tehtävät, joissa aiheen käsittely tuntuu usein kallistuvan toisaalle kuin tehtävänanto määrä. Itsekritiittisiltä ajatuksilta tehtäväryhmän jäsenten on mahdotonta välttyä. Jälkikäteen katsoen tehtäväryhmän olisi yleisen elämänkokemuksen perusteella tullut käsittää, että kevään 2004 tehtävä ”Miksi riutuva rakkaus on suomalaisen tangon kestoaihe?” on mahdoton. Jo ensimmäisistä aineista kävi ilmi, että kokelaat eivät tiedä, mikä on tango, eivätkä he liioin ole paljon tangoja kuunnelleet. Minun luettavakseni sattuneissa tapauksissa yleisin esimerkinä mainittu kappale oli *Hopeinen kuu*. Ikävä juttu, sillä se on hidas foksi eikä tango. Eikä se ole suomalaisenkaan, vaan italialainen. Hyvässä seurassa kokelaat toki olivat, sillä ennen matkaansa Seinäjoen tangomarkkinoiden avajaisiin Sauli Niinistö muisteli hänkin ”tangoa” *Hopeinen kuu*. Toisekseen tehtävä edellytti pohdintaa, miksi riutuva rakkaus on suomalaisen tangon kestoaihe. Jonkin ilmiön syiden selvittely on sangen vaikea aihe, samaa tyyppiä kuin 1800-luvun lopun ylioppilaskirjoitusten tehtävä ”Syyt kristinuskon levenemiseen Rooman vallan aikana”.

Toisinaan tehtävän osoittautuminen hankalaksi häm-

mästyttää vielä jälkikäteenkin. Tällainen tapaus oli kevään 2003 tehtävä ”Autoilu ja fysiikan lait”. Se tuotti paljon seikaperäisiä selostuksia polttomoottorin toiminnasta. Tehtävä siis muuttui vastaamaan otsikkoo ”Auto ja fysiikan lait” tai vielä suppeampaa ”Polttomoottori ja fysiikan lait”. Tarkoitukset oli kuitenkin pistää kokelaat miettimään esimerkiksi niitä monenlaisia yllätyksiä, joita fysiikan lait voivat autolla ajavalle ihmiselle tuottaa: kun kitka katoaa, auto menee siihen suuntaan, mihin se oli menossa kitkan kadotessa, olivatpa etupyörät missä asennossa tahansa.

Tehtävästä ”Millaiseen sodankäyntiin Suomen tulisi varautua?” keskusteltiin pitkään. Päädyimme vakaan harkinnan jälkeen sanaan ”sodankäynti”, ei ”sota”. Tällä valinnalla halusimme torjua sota-sanana merkityksen laimentamisen. Emme halunneet aineita sodasta nälkää, köyhyyttä, ikävyyttä, huonoa kouluruokaa, hauraita värikyniä tai bensiinin kalleutta vastaan. Jonkin verran niitä tuli, mutta tehtävästä paljastui muutamkin hankaluutta. Monet kokelaat kirjoittivat laajan turvallisuuspoliittisen katsauksen ja päätyivät siihen, että Suomen ei tarvitse varautua sodankäyntiin ollenkaan. Nämä aineet vastasivatkin kysymykseen ”Pitäisikö Suomen varautua sodankäyntiin?” YTL:n ennako-oletus oli se, että sodankäyntiin pitää varautua, mutta millaiseen sodankäyntiin. Tämäntyyppinen tehtävänannon muuttuminen on aika tavallista, ja lähes jokaisessa sensorikokouksessa joudutaan miettimään, miten tiukasti tehtävänannon noudattamisen vaatimukseen kulloinkin on kohtuullista suhtautua.

Kun selitys hämärtää

Yleisin syy alhaisiin pistemääriin ja opettajan antaman pistemäärän vähenemiseen YTL:n arvostelussa on se, että tehtävänanto täyttyy vain osittain. Toisin sanoen tehtävänanto ei pysy kirrkaana kirjoittajan mielessä, vaan aine ajautuu sivupoluille – toisinaan aika kauaskin tehtävänannosta. Tätä ilmiötä tehtäväryhmä pyrkii torjumaan tarkalla ja selkeällä tehtävänannolla. Toisinaan turvaudutaan ohjeisiin, esimerkkeihin tai lisämateriaalin osoittamiseen. Tämä tapa

johtaa usein paradoksiin: selittely alkaakin hämärtää selvää asiaa. Lisäksi esimerkit monesti johdattavat siihen, että aine rakentuu esimerkkien läpikäymisestä.

Erityisen vaarallinen kielen ja tekstin ominaisuus on ironia. Se on kynnistyneiden keski-ikäisten miesten leipälaji, mutta heitä kolmekymmentä vuotta nuoremmille kokelaille sen tunnistaminen on lähes mahdotonta. Nuoren kirjoittajan kokemus teksteistä ja maailmasta on vähäinen, eikä hän siitä suystä havaitse esimerkiksi kontekstia, joka ironistaa sinänsä neutraalin näköisen tekstin.

Vähäinen kokemus tekstien maailmasta konkreettistui ikävästi myös tehtävässä, jossa YTL johdatteli kokelaita kaunokirjallisuuden maailmaan. Tehtävässä selitettiin, että kaunokirjallisuuden lukeminen voi toisinaan olla haasteellista: jokin teos voi vaatia paneutumista ja vaivannäköäkin, mutta se palkitsee lukijansa. Kokelaiden kokemus oli aivan toisenlainen. Heidän mielestään kokonaisen kirjan lukeminen on aina tavattoman vaivalloista, ja erityisen vaivalloista on paksun kirjan lukeminen. On se tietysti niinkin, mutta YTL:n paljon lukeneet tehtäväntekijät kyllä tarkoittivat jotain aivan muuta.

Yleissivistystä etsimässä

Tavallinen moite kuuluu, että tehtävät ovat tylsiä ja ne ovat kaukana kokelaiden kokemusmaailmasta. Niin ovat. YTL:n määräyksissä sanotaan: ”Esseekokeessa tutkitaan kokelaan yleissivistystä, ajattelun kehittyneisyyttä, kielellistä ilmaisu-kykyä ja kokonaisuuksien hallintaa.” Yksi koulun tehtävistä on kulttuuriperinnön siirtäminen tuleville sukupolville – toivoa tietysti sopii, että kyse olisi kulttuuriperinnön parhaasta osasta, onhan meillä paljon sellaista perintöä, joka olisi viisaampaa hävittää. YTL:n tehtävä on tutkia, miten koulu on tehtävässään onnistunut. Tässä tarvitaan kosolti suhteellisuudentajua, sillä yleissivistys ei ole ikuisesti samana pysyvää. Rooman keisareiden sukupuuta tai Pohjanmaan jokia osaa harva luetella ulkoa, mutta tuskin se on tarpeellakaan. Mutta mikä on järjellistä ja tarpeellista yleissivistystä

TRITONIA VASAVASA

144 028 3706

Kirjoittamisen ihanteet

Erityisen hyvin se näkyy äidinkielen ylioppilaskokeessa, jota on luonnehdittu paitsi kirjoittamisen kokeeksi myös yleiseksi kypsyysskokeeksi.

Kiittäen hyväksyty kuvaa äidinkielen kokeen taivalta alkuajoista nykyyhteen, mutta se avaa näkökulmia kirjoittamiseen laajemminkin. Kirjan sisältämät runsaat esimerkit oppilaiden teksteistä vuosien varrelta puhuvat omaa kieltään: sata vuotta sitten kiitteen hyväksyty teksti ei kenties nykypäivänä enää laudaturia saisiakaan.

Kirjan peruslähteenä on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Äidinkielen opettajain liiton vuosittain julkaisema Ylioppilas- ja tekstejä-kokoelma, joka aiemmin on ilmestynyt Valloaineita- ja Ylioppilasaineita-nimisenä. *Kiittäen hyväksyty* on tehty kirjan 60-vuotisjuhlan kunniaksi.

Kiittäen hyväksyty

52

JULIN A & HELTT
KIITTEEN HYVÄKSYTT

TR 592 906 2138

9 7895171463357

€ 24,90

www.fni.fi/kirjat

ISBN 978-951-746-935-7

90.2, 88.2

9 7895171463357

Kiittäen hyväksyty

Äidinkielen ylioppilaskokeen
historiaa ja nykypäivää

Toimittaneet Anne Heltunen ja Anita Julin

SKS • ÄOL

vuosikirja 2008

2008

ISBN 9515-7670

ED
372.88945.41
Äidi